

Slöjdämnet – urgammalt, modernt och coolt

AV MARLÉNE JOHANSSON

Diskussionen om slöjd begränsas alltför ofta till ett allmänt tyckande om huruvida det är modernt eller gammalmodigt. Det är dags att lyfta debatten till en vetenskaplig nivå. Först då blir slöjdämnets kunskapskvalitéer tydliga.

Sedan urminnes tider, i alla kulturer, har människan bearbetat material till fysiska föremål, och gör så fortfarande i det nutida samhället. Kunskapsformen är grundläggande för vår utveckling (Liedman, 2006; Säljö, 2005, 2008). Utifrån pedagogiska motiv är skolans slöjdämne förhållandevis ensamt om att låta barn och ungdomar utvecklas i denna kunskapsform. I slöjdämnet utgår eleverna utifrån egna idéer, eller en uppgift, när de under en hel tillverkningsprocess omvandlar olika material med hjälp av redskap till konkreta föremål. Begreppet slöjd skall vi vara rädda om och återupprätta! Slöjdbegreppet finns omtalat redan på 1300-talet i Östgötalagen och står för; slughet, flitighet, skicklighet, kunnsighet, klokhet, egenskapen att vara händig, flink, hantverksskicklig, konstfärdig, förfaren, fyndig och påhittig. Slöjdbegreppets pedagogiska innebörd stämmer än idag när material bearbetas till ett slöjdföremål! Under åren har ett allt för snävt synsätt på slöjdämnets namn diskuterats och olika förslag på namnbyten har framkommit för att få ämnet att framstå som mer modernt, exempelvis design. Att designa står endast för delar av slöjdämnets kunskapsform och resulterar inte alltid i ett fysiskt föremål.

I Norden har vi långa traditioner av att undervisa barn och ungdomar i slöjdekunnsande för att utveckla kompetenser som alla har användning

för. Slöjdundervisning finns som obligatoriskt ämne främst i de nordiska länderna. Undervisning för barn kan förekomma som tillvalsämne i några länder medan yrkes- och hantverks- eller designutbildningar är mer vanliga för vuxenstuderanden. I vissa länder kan undervisning för barn i ”slöjd” främst innebära arbete av pysselkaraktär, exempelvis genom att måla gipsfigurer eller lära sig knyta vackra rosetter, och i andra delar av världen kan man mena att det inte skall behöva ägnas undervisningstid åt sådant som barn kan lära hemma.

Nordiskt perspektiv intressant

Att uppmärksamma och ta vara på slöjdandets kunskapsform i pedagogiska sammanhang är inte alltid givet. Här är slöjdamnets ställning i de nordiska länderna unikt. Gemensamt för kunskapsområdet är dock att det i stora delar saknas vetenskapliga texter om den pedagogiska slöjden, som underlag vid argumentation om vad slöjdamnet kan tillföra i skolan. Det är en utmaning att bereda möjligheter för mångsidig forskning som visar på slöjdamnets didaktiska och pedagogiska möjligheter (Johansson & Nygren-Landgårds, 2008). Det pågår ingen egentligt vetenskaplig debatt, utan då det pedagogiska slöjdområdet är sparsamt utforskat baseras uppfattningar om slöjdamnets pedagogiska uppgifter vanligtvis istället på okunskap och allmänt tyckande, till exempel om frågan ifall slöjdamnet verkligen är tillräckligt modernt i dagens skola?

Vad man skall lära hemma eller vad skolan skall undervisa om kan alltid diskuteras. Vissa skolämnen kan framstå som heliga kor där garanterad undervisningstid tas för givet medan andra ämnen oreflekterat ifrågasätts som tillräckligt moderna. Skolan skall ge utrymme för att alla elever kan utvecklas i olika kunskapsformer. Till skillnad från vad gäller exempelvis Internet möter idag många elever slöjdamnets kunskapsområde först i skolan. Möjligheter att få egna erfarenheter om material, redskap och tillverkningsmetoder finns för flertalet elever inte utanför skolan. Trots ett ökat intresse för inredning och en fixartrend är det få barn som får lära sig slöjda hemma idag, därför är flera nybörjare i mötet med skolans slöjdamne.

Nyttan av slöjdamnets kunskapsområde i relation till hemmiljö och samhällsförändringar skall uppfattas som vilket ämne som helst i skolan, mer eller mindre mossigt eller modernt för dagligt liv, för yrke, samhälle

eller fritid. Likväl som det ägnas tid åt att räkna mattetal på matematiklektionerna innehåller elevers arbete med en svarvad skål eller virkad mössa kunskapsdimensioner som bidrar till helheten. Varför skulle det vara mer eller mindre mossigt att tillverka ett slöjdalster än att läsa en dikt eller räkna ett mattetal, och varför måste mössan eller skålen vara mer direkt användbar för eleven än räkneboken eller läseboken? Slöjdföremålet kan här uppfattas som både positivt och negativt. När elever räknat eller skrivit klart i sina räkne- och skrivböcker eller laborationshäften kan dessa efter att ha tagits hem ibland hamna i en låda på vinden märkt med ”skola” för att sparas till framtiden. I och för sig skulle man kanske kunna tänka sig att till och med de mest traditionella slöjdföremålen, som en grytlapp eller en smörkniv, kunde pressas in mellan ordböckerna i bokhyllan för att användas som uppslagsverk, eller sparas i lådan på vinden, men snarare hamnar de förmodligen direkt på köksspisens krok eller i kökslådan. Slöjdade föremål tillverkas oftast efter elevernas önskan, behov och praktisk nytta (Ekström, 2008). Utöver den praktiska nyttan, egen eller som gåva, bidrar slöjdföremålet till mening. Vid framställning av ett föremål får eleverna en helhetsförståelse av hur en tillverkningsprocess fungerar samtidigt som produkten i sig ges och ger mening (Illum & Johansson, 2009). Att kunna bygga in kunskaper i ett föremål är unikt för slöjdämnet, slöjd är att tillverka föremål, men kunskaper som förvärvats under arbetsprocessen kan skuggas av föremålet.

Slöjd vidgar perspektiven

Att slöjda har ständiga inslag av matematik och teknik (Belcastro & Yackel, 2007; Pedretti, 2007). Slöjdarbete innehåller beräkningar och problemlösningssituationer där eleverna själva formulerar problemen under en inte alltid förutsägbar process. Likaså tränas eleverna i symbol och skriftspråk exempelvis vid egen dokumentation, eller som instruktioner i form av en sömnads- eller stickbeskrivning, eller i mötet med en anvisning på en maskin eller på lackburkens etikett. Beräkningar, text och bilder gör det möjligt att hålla fast vid en tankegång, som ett tankestöd. Men det räcker inte att bara kunna läsa beskrivningar, man måste också kunna utföra i handling för att det skall bli ett slöjdföremål. Även för vana slöjdare kan text och figurer vara svåra att följa. Vi måste läsa, lyssna, betrakta andra och dessutom göra själva. ”Det finns ett nära samband mellan vad män-

niskor ser och vad de gör. Det man gör blir en modell för det man ser, och det man ser blir en modell för det man gör” (Liedman, 2006, s.564). Att föreställa sig ett föremål med dess arbete, och i handling dessutom tillverka det, utmanar både inre och yttre konstruktioner (Johansson, 2002, 2008). Det kan vara skillnad mellan att tro sig veta, och att i handling kunna, vilket man kan bli varse efter att ha tagit del av fixa-hemma-program i TV-soffan. Å andra sidan kan betraktaren nöja sig med att beskåda tillverkningen som underhållningsslöjd. ”Valet står inte mellan att huruvida människor lär sig något eller inte, utan vad de lär sig av de situationer de ingår i. [...] Den intressanta frågan blir att utröna varför människor engagerar sig i och motiveras av vissa läroprocesser, medan det ofta är svårt att skapa ett sådant engagemang i andra sammanhang. Människor kan inte undvika att lära” (Säljö, 2000, s.8).

Aktiviteter i slöjdverksamhet utmärks av att flera abstraktionsprocesser och ställningstaganden samordnas när eleverna arbetar mot ett tänkt slöjdföremål (Johansson, 2002). När eleverna själva uttalar sig uppfattas slöjddämnet som ett av de mest uppskattade ämnena i skolan (Skolverket, 2005)! Slöjd tillhör de roligaste ämnena, ämnet intresserar eleverna, de upplever ett stort engagemang och eleverna uppger att de får ta ansvar och att de anstränger sig att göra sitt bästa. Eleverna trivs, uttrycker välbefinnande och uppfattar att slöjddämnet är det ämne de har störst inflytande i. För flera elever tillhör slöjdlektionerna skolveckans höjdpunkt. Men trots de positiva ordalagen uppger eleverna samtidigt att de inte uppfattar någon nytta av kunskaper i slöjd. Eleverna kopplar vare sig kunskaper från slöjddämnet till fortsatt utbildning eller kommande yrkesliv. Likaså rangordnar elevernas föräldrar slöjd (och kemi) lägst när de svarar på vilka ämnen som är viktiga för deras barns utveckling. Likartade resultat har framkommit när föräldrar har uttalat sig om slöjdkunskaper i en studie av Johansson (2002). I undersökningen uppgav föräldrarna att de inte visste vad dagens slöjdundervisning stod för, istället refererade de till egna och andras upplevelser från skola och slöjdundervisning. Studierna visar att slöjddämnets kunskapskvalitéer behöver synliggöras, såväl i skolan, hemma och i samhället!

Utöver att slöjddämnets kunskapskvalitéer behöver lyftas för elever, lärare och föräldrar tycks åsikter om kunskapsområdet få fladdra iväg med makt, fördomar och allmänt tyckande hos beslutsfattare. Då det är mindre känt

vad elever kan lära i och genom slöjden är det av vikt att det kommer fram forskningsresultat. Numera finns det forskningsresultat som kan användas i överläggningar om vad slöjddämnet kan tillföra i dagens och framtidens skola, men än mer forskning behövs. Utöver den slöjdforskning som bedrivs i Sverige finns numera ett slöjdpedagogiskt resurscenter i Finland som verkar på nordisk basis. Förutom att bidra till slöjdpedagogisk forskning och nya forskningssamarbeten är syftet med centrat att erbjuda möjligheter för examina på magister- och doktorsnivå. För nuvarande finns tolv antagna forskarstuderanden i slöjdpedagogik vid centrat, sex från Finland och sex från de övriga nordiska länderna (<https://www.abo.fi/student/slojddresurs>). Det är angeläget att utveckla forskningsbaserad kunskap inom området.

Gränsöverskridande

Det kan vara lätt att tappa greppet i ett i stora delar artificiellt samhälle. Att tillverka ett fysiskt föremål under en hel tillverkningsprocess kan vara mindre vanligt i mötet med alla halvfabrikat och i det datoriserade samhället. Dagens främlingskap för material kan minska när barn- och ungdomar får slöjda. När elever omsätter sina idéer med hjälp av redskap och material till föremål, och därmed får uppleva materialens, redskapens och teknikernas möjligheter och begränsningar, tillgängliggörs kunskapsarv från tidigare generationer. Maskiner har tagit över mycket av det arbete som tidigare skett för hand, men de ersätter inte människor fullt ut utan det behövs kunskaper om exempelvis materials beskaffenhet för att låta maskinen göra arbetet (Illum & Johansson, 2009; Mäkitalo & Carlsson, 2004). Abstrakt arbete dominerar allt mer i samhället, slöjddämnet bidrar till att med kropp och sinnen uppleva och ge mening under arbetsprocesser och genom det fysiska slöjdföremålet (Alexandersson, 2007).

Både arbetsinsatsen, materialet och föremålet kan inge respekt och betydelse för hållbar utveckling och kulturella och etiska värden. I mötet med material och arbetsredskap ges naturliga tillfällen att lära sig om förhållandet mellan människa, samhälle och natur (Suojanen 1997). Slöjddämnet innefattar såväl materiella som immateriella resurser för elevers lärande. Eleverna lär sig tänka och arbeta med redskap och material och erbjuds rika tillfällen för sinnliga och estetiska upplevelser (Illum & Johansson, 2009; Johansson, 2002, 2008). Redskap, maskiner och olika slöjdteknik-

ker bär på tidigare generationers inbyggda kunskaper som levandegörs i slöjdarbetet. Med redskap och material kan vi läsa av och få förståelse och respekt för slöjdarens arbetsinsats och kunnande, insikter som bidrar till att förstå vår historia. Slöjdföremål och redskap, tillsammans med dess inbyggda arbetsprocesser runt kunskap i handling, blir kommunicerbara över gränser mellan skola, hem och fritid. Slöjdämnet inbjuder till möten över generationsgränser och mellan elever med olika kulturella och sociala bakgrunder. Slöjdämnets gränsöverskridande kunskapsarv är naturligt invävt i det moderna samhället.

Upplevd materialkännedom kan bidra till att man som konsument bättre kan avgöra skillnader i kvalité vid inköp, skötsel och återanvändning. Slöjden har flera ekonomiska fördelar, föremålen tål oftast att slitas på länge och behöver inte bytas ut som flera andra konsumtionsprylar. Att vara slöjdkunnig medverkar till ett oberoende i samhället genom att själv kunna göra, och klara av att vårda och reparera, istället för att slänga och köpa nytt. Resurshushållningsaspekterna i slöjdämnet är både materiella och immateriella. De kan innefatta handledningsberedskap och tidsuppfattning och lyfta etiska aspekter samt ekologisk-, kulturell-, och social- och ekonomisk hållbarhet (Johansson, 2002; Johansson & Hasselskog, 2008). Vid tillverkning av ett eget slöjdalster kan elever få respekt för det inbyggda arbetet som kan ligga bakom det synliga när de ser andra alster, värderingar som kan nyttjas i möten med föremål i andra sammanhang, både antika och föremål som kan vara tillverkade av barn i andra länder. När elever bearbetar material till fysiska föremål kommer de nära insikter om hållbar utveckling vilka är högst angelägna för dagligt liv och framtid.

Ett egentillverkat alster som man använder själv eller ger bort i gåva kan ge lycka och tillfredsställelse för eleven. Slöjdprodukten bli meningsbärande och kan få en egen plats i hjärtat hos exempelvis pappa eller mormor. Mentala och fysiska kroppsliga erfarenheter i mötet med material och redskap kan ge frustration men också glädje och lycka som väsentliga erfarenheter för hälsa, välbefinnande i dagligt liv. Att slöjda ger tid för tankar och känslor och arbetet får ta den tid det tar. Kroppen behöver handling för att uppleva och minnas. I slöjden behöver eleverna inte tävla med maskiner som gör perfekta produkter utan istället får de låta den mänskliga handen göra ett unikt föremål. Slöjdämnet ger elever tillfällen att tänka och fundera över det som kommer ut av handens arbete. Det

är ingen bortkastad skoltid – tvärtom. Lärande kan ske när man minst anar det. Slöjdande ger gynnsamma förutsättningar för överlappning av koncentration, reflektion, vila och harmoni och därmed minskas stress och oro. Eleverna uppger själva flera positiva aspekter och att de inte känner sig stressade under slöjdarbetet (Skolverket, 2005). Slöjdämnet kan bidra till självkänedom, tillfredsställelse och livskvalitet. Det är lustfyllt att slöjda, kanske en bidragande orsak till varför slöjdämnet är så populärt i skolan?

Urgammalt, modernt och coolt

Det finns en positiv trend i samhället vad gäller ett ökat intresse för slöjd och hantverk. Å andra sidan råder det brist på kvalificerad hantverkskunskap. Det är ett stort intresse för second hand och att fixa och inreda. Kanske är det en motreaktion mot det automatiserade, fabriksstillverkade och anonyma samhället? Ungdomar chattar med varandra om slöjd och hantverk i internetmiljöer. På välbesökta bloggar på Internet byter ungdomar beskrivningar och idéer om slöjd och hantverk. Ungdomar kan också ägna sig åt provokativ graffitislöjd när de broderar på bussäten eller sticker till lyktstolpar och cykelställ i offentliga rum. Slöjd har en identitetsbärande betydelse när social och kulturell identitet möts. Att kunna göra själv är för ungdomar ett sätt att uttrycka sig själv i ett fysiskt föremål, inte bara på dataskärmen. Det sker också möten in real life, man träffas på symöten, stickcaféer, medeltidsmässor och musikfestivaler för att slöjda tillsammans. Det finns en trend där tradition blandas med en kaxig attityd. Slöjd är coolt! I skolans slöjdundervisning används datorn för dokumentation, informationssökning eller för användning av multimedieprogram för att lära slöjdtekniker (Degerfält & Porko-Hudd, 2008). Vägen till lärande blir annorlunda med samhällsutvecklingen, även i slöjdämnet.

Den handledningsberedskap elever kan tillägna sig genom slöjdämnet kan relateras både till kommande studier, dagligt liv, fritid och kommande arbetsliv. Att vara företagsam skall inte enbart förknippas med yrkeslivet (Elo, 2006). Listan kan göras lång, i alla sammanhang behövs personer som vill och vågar ta ansvar och initiativ, personer som kan ta risker, som förmår lösa oförutsägbara problem, som kan uppfatta sammanhang och samband. När elever har inflytande och engagemang under arbetet från idé till ett färdigt slöjdföremål finns goda förutsättningar att bli företagsam

på flera vis. Arbetet med att omforma material till föremål innefattar det gamla slöjdbegreppets immateriella innehåll, exempelvis klokhet, slughet, skicklighet och att vara fyndig.

Slöjdämnets tradition med koppling till hantverksyrken såsom snickare eller sömmerska gör att andra områden sätts åt sidan då man talar om slöjdämnets plats i skolan. Givetvis behövs det kunskaper för traditionella hantverksyrken, men förmodligen nyttjar även en kirurg, en tandläkare, en frisör, en arkitekt eller vilken yrkeskategori som helst, flera av de kunskaper slöjdämnet ämnar utveckla. Var och när man under livet förvärvar och använder kunskaper är inte givet, men skolan skall verka för att alla barn och ungdomar får möjligheter att utvecklas på flera sätt.

Trots elevernas positiva uppfattningar om arbetet i slöjdsalarna är slöjdämnets dilemma den okunskap som råder vad gäller det som är möjligt att lära i och genom slöjdämnet. Slöjdämnets kunskapskvalitéer är inte tillräckligt uppmärksammade varken i slöjdsalarna eller utanför skolans väggar. Så kan gälla för flera ämnesområden, men några skolämnen har självklara positiva värderingar av föräldrar och andra kunskapsområden kan ifrågasättas alltför smalt i politiska och byråkratiska sammanhang. En förhoppning är att samhällets förändringstakt inte gör att vi tappar fotfästet om vad det är för slags kunskapsformer elever behöver utveckla under sin uppväxt. Med samhällets snabba förändringar är det en utmaning för alla som arbetar med barn och ungdomar och slöjd att tydliggöra, lyfta och öka medvetenheten om slöjdämnets gynnsamma potential. Slöjdämnet står för ett ständigt aktuellt kunskapsområde i skolan! Slöjd är modernare än någonsin. Slöjdkunnande är både urgammalt, modernt och coolt!

Marléne Johansson arbetar dels vid Göteborgs universitet där hon är docent i slöjd, dels vid Åbo Akademi i Vasa, Finland, där hon är docent i slöjdpedagogik.

REFERENSER

- Alexandersson, M. (2007). How to do a thing into something? Learning sloyd through interactions with artefacts. I M. Johansson & M. Porko-Hudd (Eds.), *Knowledge, Qualities and Sloyd* (Techne series: Research in Sloyd Education and Crafts Science A:10/2007, 5–18). Vasa, Finland: Åbo Akademi University, Faculty of Education.
- Belcastro, S-M. & Yackel, C. (2008). *Making mathematics with needlework*. Wellesley, MA: A K Peters, Ltd.

- Degerfelt, I. & Porko-Hudd, M. (2008). Informationsteknik – ett redskap i slöjden. I K. Borg & L. Lindström (Red.) *Slöjda för livet – om pedagogisk slöjd*, 113–123. Stockholm: Lärarförbundets förlag.
- Elo, J. (2006). Företagsamhet genom slöjd. (Publikationer från pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi, 12/2006). Vasa, Finland: Åbo Akademi.
- Ekström, A. (2008). Provlapp eller själ? Om relationer till slöjdföremål. Ingår i K. Borg & L. Lindström (Red.) *Slöjda för livet – om pedagogisk slöjd*, 171–186. Stockholm: Lärarförbundets förlag.
- Illum, B. & Johansson, M. (2009, under tryckning). Vad är tillräckligt mjukt? Kulturell socialisering och lärande i skolans slöjdpraktik. *FORMakademisk*, 2(1).
- Johansson, M. (2002). *Slöjdpraktik i skolan – hand, tanke, kommunikation och andra medierande redskap* (Göteborg Studies in Educational Science, 183). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Johansson, M. (2008). Att tänka med nålen i hand – medierande redskap i slöjdpraktik. Ingår i H. Rystedt & R. Säljö (Red.), *Kunskap och människans redskap: teknik och lärande*, 263–276. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, M. & Hasselskog, P. (2008). Slöjdämnet efter millennieskiftet. Ingår i K. Borg & L. Lindström (Red.) *Slöjda för livet – om pedagogisk slöjd*, 15–28. Stockholm: Lärarförbundets förlag.
- Johansson, M. & Nygren-Landgårds, C. (2008). *Slöjdpedagogiska utmaningar* (Fakultetsserien, vetenskapligt granskad rapport 26/2008, 55–68). Vasa, Finland: Åbo Akademi, Pedagogiska fakulteten.
- Liedman, S.-E. (2006). *Stenarna i själen: Form och materia från antiken till idag*. Stockholm: Bonniers.
- Mäkitalo, Å. & Carlsson, C. (2004). Graverande kunskap: teknik- och kunskapsbildning inom gravyrkonsten. I Jernstöm, E. & Säljö, R. (Red.), *Lärande i arbetsliv och var dag*, 72–92. Jönköping: Brain Books.
- Pedretti, C. (2007). *Leonardo da Vinci. The machines*. Florence: Giunti.
- Skolverket, (2005). *Nationella utvärderingen av grundskolan 2003. Ämnesrapport Slöjd* (Ämnesrapport till rapport 253). Stockholm: Fritzes. (M. Johansson & P. Hasselskog, författare)
- Suojanen, U. (1997). Slöjd som en del av hållbar utveckling. I Seitamaa-Hakkarainen, P & Uolila, M. (Red.), *Produkt, Fenomen, Upplevelse*, 73–87. (Techne series: Forskning i slöjdpedagogik och slöjdvetenskap, B:3/1997). Helsinki, Finland: University of Helsinki, Faculty of Education.
- Säljö, R. (2000). *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- Säljö, Roger (2005). *Lärande och kulturella redskap. Om lärprocesser och det kollektiva minnet*. Stockholm: Nordstedts akademiska förlag.
- Säljö, R. (2008). Den materiella kulturen och vårt kunskapande. I K. Borg & L. Lindström (Red.) *Slöjda för livet – om pedagogisk slöjd*, 11–14. Stockholm: Lärarförbundets förlag.